

CHINGIZ AYTMATOVNING “SOHIL BO'YLAB CHOPAYOTGAN OLAPAR” QISSASINING BADIY-FALSAFIY G'OYALARI BADIY TAHLILI

Yusupaliyev Bekzodbek

Andijon iqtisodiyot va pedagogika NOTM katta o'qituvchisi

Mo'ydinova Nozila

Andijon iqtisodiyot va pedagogika NOTM

filologiya va tillarni o'qitish o'zbek tili 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada buyuk Qirg'iz yozuvchisi Chingiz Aytmatovning “Sohil bo'ylab chopayotgan olapar” qissasining badiiy-falsafiy g'oyalari badiiy tahlil qilinadi. Atoqli adib insonning ruhiy dunyosini va hayot uchun kurashish, fidoiylilik kabi buyuk hislatlarini ochib beruvchi buyuk durdona asarni qalamga olgan. Asar birmuncha murakkab mavzularni o'z ichiga olib, bosh qahramon bo'lmish Kriskning omon qolish yo'lidagi fojiali kechinmalari va sinovlar ketma ketligi bilan boshlanadi. Qissa insonning tabiat oldida qanchalik o'jiz ekanligini va sinovlar oldida bo'yin egmaslik kabi buyuk matonatni o'rgatadi.

Kalit so'zlar: sabr va qanoat, ramz va timsollar, insonparvarlik inson matonati, dengiz, olapar, qabila.

Atoqli yozuvchi Chingiz Aytmatovning nafaqat bu asari balki boshqa bir qancha asarlari mazmunida ham milliy o'zlikni anglash, axloqiy qadriyatlar hamda teran fikrlash kabi negizlar yotadi. Shu qatorida “Sohil bo'ylab chopayotgan olapar” qissasi sabr-qanoat, sadoqat, inson va tabiat mavzusi hamda eng e'tiborga molik narsa qirg'iz xalqi urf-odatlarini, qadriyatlarini, qabilalarga xos an'analari aks ettirilgan.

Sohil bo'ylab chopayotgan olapar. Ha, o'sha hamma birinchi eshitganda dengiz, sohilda chopayotgan olapar hayoliga kelgan lekin, qissani o'qib aslida shunchaki dengiz, sohil yoki olapar emas insonni chuqur o'yga toldirip qo'yuvchi falsafiy yuksak asar.

Ushbu qissa adibning boshqa asarlariga qaraganda juda og'ir o'qiladi. Bunday bo'lishiga qaramasdan bu asarni o'qib inson o'zini o'zi anglashni, teran fikrlashni, tabiatdan va taqdiridan kelayotgan sinovlarni sabr-qanoat bilan yengishni o'rgatadi. Yozuvchi shunchaki bir asar yozmadi, yozuvchi kitobxonning qalbiga singib, asar ichida yashashga, qiyinchilikda, sinovda yelkama yelka turib kurashishga undadi.

“Rutubatli, izg'irinli, qop-qorong'u tun qo'ynida hayhotdan yastanib yotgan Oxota dengizi sohillari...”

Voqealar Oxota dengizining tasviri bilan boshlanadi. Cheksiz dengiz, qayiq insonlarning yo'qolgan umidi-yu, ochlik, tashnalik, ilojsizlik hukm suradi. Bularning bari kitobxon ruhiyatiga singadi va tasir ko'rsatadi. Asar yer yuzining hamma tarafini suv qoplab olgan cheksiz dengiz, biror parcha quruqlik bo'lmagan zamonaning rivoyatidan boshlanadi. Asarning bosh qahramoni Krisk birin – ketin yaqinlaridan ajraladi. Avval bobosidan, keyin amakisidan so'ngra otasidan. Bularga dengiz, kasallik, falokat yoki tabiiy ofatlar sabablimi? Yo'q chorasizlikdan. Insoniyatga berilgan eng katta tuhfa bo'lmish hayotning hali achchiq chuchugini totmagan, yoshlik davrining bahoridagi, yosh nihol uchun o'zlarini qurbon qilgan yaqinlarining jasorati olqishga sazovor dep aytsak ham yolg'on bo'lmaydi. Albatta, buni ko'rib, his qilib turgan, yurakdan o'tkazib ammo hech bir chora topa olmayotgan yosh Krisk uchun bundan-da ortiq azob-uqubat, bundan-da ortiq g'am-qayg'u bo'lmaydi. Oxir – oqibat dengizda bir o'zi qayiqda hamma yaqinlaridan ayriladi. Alaloqibat qayiqdagi barcha yegulik, ichimliklar tugab boradi. Asardagi eng e'tibor berilishi kerak bo'lgan narsa endigina dengizga chiqqan jajji bola shuncha sinovlarga qarshi bir o'zi kurashadi. Kurashadi ammo bu shunchalik oson aytiladigan gap emas. Shunchaki kurashibgina qolmadi, u cheksiz azoblar girdobida qoldi lekin, o'zidagi metin iroda yaratgan omonatiga xiyonat qilmaslik,

ertangi kunga bo'lgan ishonch bilan yashadi. Yosh Kriskning mana shu jasorati, bugunning arzimagan masalalar uchun dod-voy soladigan ayrim noshukur yoshlari uchun munosib namuna bo'la oladi.

Asarni boshqa ttomondan tahlil qilib ko'rsak, qissada O'rxon boboning jasorati taqsinga loyiq. Negaki u yaqin orada hamma oziq ovqatlari-yu ichimliklar tamom bo'lishini, och-nahor qirilib ketishlarni bilib o'zini o'zi birinchi cho'ktiradi. Oilasi uchun o'zini qurbon qiladi. So'ng amakisi va otasi ham shu ishni takrorlaydi. Bu qaysidir ma'noda yaratganning omonatiga xiyonatdek tuyulishi mumkin lekin alaloqibat baribir shu yuk bo'ynilariga tushishi aniq edi. Buni bilgan holda o'zlarini qurbon qilib yosh Kriskning yashab qolishi, eson-omon sohilga yetib borib, naslini davom ettirishi uchun bel boylashdi. Albatta bu yuksak matonat talab qiladi. Shu zaylda kichik Kriskning azob-uqubatlar, sinovarga to'la kunlardan so'ng yolg'iz o'zi sohilga yetib boradi. Qabila ov uchun sayohatga chiqadi ammo, ozlari Oxota dengizi uchun tayyor o'lja bo'ladilar.

Kitobxon ushbu asarni o'qir ekan uning bosh qahranoni bo'lmish Kriskning qayg'ulariga, azoblariga sherik bo'ladi, jasurligi, eng og'ir damlarda ham umidini cho'ktirmay, yashash uchun, tiriklik uchun kurashuvchanligiga havasi ortib umrdek aziz va shirin ne'matga bo'lgan qarashlar sergak tortadi.

Asar ramziy va psixologik mazmuni bilan ajralib turadi. Unda tashqi voqelikdan ko'ra ichki ruhiy jarayonlar, inson qalbidagi iztirob va izlanishlar markazga chiqariladi. Asar markazida tasvirlangan olapar obrazi oddiy jonivor emas, balki chuqur ma'naviy ma'noga rga timsoldir. Muallif olapar harakati orqali insonning erkinlikka intilishi, yolg'izligi va ichki kurashini badiiy ifodalaydi.

Asarda sohil tasviri muhim ramziy ahamiyat kasb etadi. Sohil — bu ikki olam tutashgan makon: suv va quruqlik chegarasi. U hayotdagi o'tish davrlarini, tanlov nuqtalarini, ichki ikkilanmalarni anglatadi. Sohil bo'ylab chopayotgan olapar aslida chegarada yashayotgan, o'z yo'lini izlayotgan inson obrazining timsolidir. U na butunlay suvga kiradi, na quruqlikda to'xtab qoladi — doimiy harakatda bo'ladi. Bu harakat esa inson ruhining tinimsiz izlanishini anglatadi.

Dengiz obrazi ham o'ziga yarasha muhim ma'nolarga ega. Dengiz — cheksizlik, noma'lumlik va ba'zan xavf timsoli. U inson oldidagi keng imkoniyatlarni, shu bilan birga, noaniqlik va qo'rquvni ifodalaydi. Olaparning dengiz bo'yida yugurishi — noma'lumlik qarshisida qo'rqmaslik, hayot sinovlariga tik qarashni anglatadi. Bu jihat asarning falsafiy qatlamini yanada boyitadi.

Avvalo, olapar — erkinlik timsoli. Uning sohil bo'ylab tinimsiz chopishi ichki ozodlikka intilish, chegaralarni buzish istagini anglatadi. U hech kim tomonidan boshqarilmaydi, hech qanday buyruqqa bo'ysunmaydi. Bu jihat insonning tabiiy holatiga, ya'ni erkin yashash ehtiyojiga ishora qiladi. Olapar to'xtamaydi — bu esa hayotiy kurashning davomiyligini bildiradi.

Shu bilan birga, olapar obrazida qat'iyat va kuch mujassam. U qo'rqmaydi, ortga qaytmaydi, o'z yo'lidan og'maydi. Bu sifatlar insonning matonati va bardoshini eslatadi. Hayot to'lqinlari qanchalik kuchli bo'lmasin, u o'z harakatini davom ettiradi. Ramziy ma'noda bu — sinovlarga qarshi turish, taslim bo'lmaslikdir.

“Sohil bo'ylab chopayotgan olapar” asari bugungi kun uchun ham dolzarbdir. Hozirgi davr insoni ham ko'pincha hayot yo'lida ikkilanadi, o'z o'rnini izlaydi, erkinlik va ma'naviy osoyishtalik sari intiladi. Asardagi ramziy tasvirlar ana shu ruhiy jarayonlarni badiiy shaklda ifodalaydi. Olaparning tinimsiz chopishi — insonning to'xtamasdan izlanishi, yashash va anglash istagining ifodasidir. Shuningdek, asarda tabiat manzaralari qahramon ruhiyati bilan uyg'un holda tasvirlanadi. Sohil, shamol, to'lqin kabi obrazlar ichki bezovtalik va harakat ramzi sifatida xizmat qiladi. Muallif tabiat orqali inson qalbidagi

o'zgarishlarni, ichki tortishuvlarni mahorat bilan ochib beradi. Bu esa asarning badiiy qiymatini yanada oshiradi.

“Sohil bo‘ylab chopayotgan olapar” asari badiiy tasvir va ramziy ma’no uyg‘unligi orqali inson hayotining murakkab jihatlarini yoritadi. Asarda olapar obrazi markaziy timsol sifatida insonning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari va hayotiy kurashlarini ifodalaydi. Uning sohil bo‘ylab tinimsiz harakati izlanish, intilish va o‘zlikni anglash jarayonining badiiy ifodasidir.

Asar orqali muallif insonning hayot yo‘lidagi sinovlari, tanlovlari va ma’naviy izlanishlari haqida fikr yuritadi. Sohil va dengiz tasvirlari hayotning kengligi va murakkabligini anglatib, qahramonning ruhiy holatini yanada chuqurlashtiradi. Olapar obrazi esa qat’iyat, erkinlik va tabiiylik ramzi sifatida gavdalanadi.

Mazkur asar o‘quvchini mushohada qilishga, insoniy fazilatlar va hayot mazmuni haqida o‘ylashga undaydi. Undagi badiiy g‘oya bugungi kun uchun ham ahamiyatli bo‘lib, insonning o‘z yo‘lini topish, ichki kuchini anglash va hayot sinovlariga bardosh berish masalalarini yoritadi. Shuning uchun ham asar nafaqat estetik, balki ma’naviy-tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan badiiy namuna hisoblanadi. Asarning yana bir muhim jihati shundaki, u o‘quvchini faol mushohadaga chorlaydi. O‘quvchi olapar timsoli orqali o‘z hayoti, o‘z tanlovlari va maqsadlari haqida o‘ylay boshlaydi. Erkinlik, sadoqat, qat’iyat kabi tushunchalar asar davomida chuqur ma’no kasb etadi. Shu tariqa asar nafaqat badiiy zavq bag‘ishlaydi, balki ma’naviy tarbiya vazifasini ham bajaradi.

Adabiyotlar

1. Aytmatov Ch. Sohil bo‘ylab chopayotgan olapar: qissa. Toshkent: Ilm Ziyo Zakovat, 2019. ISBN: 978 9943 5770 6 0 — asarning asl nashri va badiiy matni manbai sifatida ishlatilgan.
2. G‘afforova, Madinabonu Elbek qizi. “Chingiz Aytmatovning ‘Sohil yoqalab chopayotgan olapar’ qissasining badiiy tahlili”. USTOZLAR UCHUN jurnali, Vol. 84 No. 1 (2025): 400–403 — asar badiiy tahlili bo‘yicha ilmiy maqola.
3. Tuxtazarova, Gulnoz Abduvaxob qizi. “‘Sohil yoqalab chopayotgan olapar’. Chingiz Aytmatov”. O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, Vol. 1 No. 12 (2022) — asardagi obrazlar va badiiy xususiyatlar tahlili.
4. Aytmatov Ch. Oq kema. Toshkent: Yangi Asr Avlodi — Aytmatovning boshqa asarlari konteksi uchun adabiy manba sifatida ishlatilgan (asarga nisbatan ijodiy fon).